

T. MÁTMURATOV SHÍĜARMALARÍNDA ATLIQ HÁM KELBETLIKLERDÍŇ STILLIK QOLLANÍLÍWÍ

Allanazrov Esbergen Esbosimovich

Ájiniyaz atındaĝı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti docenti, filologiya ilimleri kandidati

Erniyazova Gúlshaxira

Ájiniyaz atındaĝı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

Annociya. Kórkem shıĝarmalar tilin lingvopoetikalıq aspektte izertlewler házirgi zaman talaplarınıń biri bolıp, poeziyalıq shıĝarmalar tilin úyreniy máselesi arnawlı izertlewlerdi talap etedi. Olardıń tilinde qollanılğan sóz shaqaplarınıń stillik qollanılıwın izertlewge ilimpazlar tárepinen ayırıqsha itibar qaratılıp kiyatır. Maqalada kórkem sóz sheberi T. Mátmuratov shıĝarmalarında atlıq hám kelbetliklerdiń stillik qollanılıwı hám olardıń milliy tilimizdiń, lingvomádeniyatımızdiń, tillik estetikanıń rawajlanıwındaĝı ornı hám áhmiyeti boyınsha jazıldı.

Kalit so'zlar: lingvistika, ot, sifat, valentlik, ekvivalent, kontekst, obraz, semantika, stil, shakl.

Аннотация. В статье одна из языковых единиц нашего языка посвящена событию употребления фразеологизмов в художественном языке. В произведениях Т. Матмуратова приводятся некоторые подробности, касающиеся особенностей значения слова в употреблении.

Ключевые слова: лингвистика, существительные, прилагательные, валентность, эквивалент, контекст, образ, семантика, стиль, форма.

Annotation. In the article, one of the linguistic units of our language is devoted to the event of the use of noun and adjective units in the artistic language. In the works of T. Matmuratov, some details are given concerning the peculiarities of the meaning of the word in use.

Keywords: linguistic, language, noun, adjective concerning, peculiarities, semantical, stil, forma.

Kirisiw

Qaraqalpaq poeziyası hám onıń tillik ózgeshelikleri erte dáwirlerden baslap aq óziniń óshpes tariyxına, tillik materiyallarına bay bolıp, ádebiyatımızdiń hár bir kórkem sóz sheberi óz múmkinshiligi, jeke stili tiykarında ózine tán bolğan dóretiwshiligine iye. Sóz sheberleri óziniń dóretiwshilik ustaxanasında xalqımızdiń ásirler dawamında jámlengen sóz baylıǵına súenip, birneshe tomlıq folklorı hám milliy ádebiyatınan azıqlanıp, sózlerdi poetikalıq jilwalandıırıwda, solay etip, ekspressivlikti payda etiw imkániyatlarına erisedi, iye boladı. Kórkem sóz sheberleriniń leksikası qaraqalpaq til biliminde izertlewshiler tárepinen bir qansha sóz etilse de, T. Mátmuratovtıń shıĝarmaları tili ele arnawlı izertlewdiń obykti bolmadı. Qaraqalpaqstan xalıq shayırı T. Mátmuratovtıń jaslayınan aq xalıq itibarına túsiwi, xalıq ardaqlaǵan kórkem sóz ustası bolıw dárejesine jetiwinińde onıń xalıq dóretiwshiligine sadıq bolıwında, zamanlas sóz sheberleriniń dáretiwshilik mekteplerinen bilim alıwında dep túsiniwge boladı. Sol ushın da T. Mátmuratovtıń

shıǵarmalarınń tilin tereńirek hám hár tárepleme izertlew aldımızda turǵan áhmiyetli wazıypalardıń biri bolıp tabıladı.

Kórkem sóz sheberi T. Mátmuratov qaraqalpaq ádebiy tiliniń rawajlanıwında óz dóretpeleri menen úlken iz qaldırǵan. Ol óz shıǵarmalarında sóz tańlawǵa itibarlılıq penen qaraǵan. Hár sózdiń, formanıń orınlı hám belgili bir stillik maqsette qollanıwına úlken dıqqat bólgen. T. Mátmuratovtıń kórkem dóretywshiligi tek ǵana qaraqalpaq ádebiyatında ǵana emes, al pútkil Orta Aziya ádebiyatında da ózine tán salmaǵına iye shayır. Bul ilimiy aspektte ajılǵan maqalamızda shayırdıń dóretywshiliginde xalıqtıń bay kórkem ǵáziynesinen sóz tańlawda ózine tán bolǵan shayırdıń sheberligi, onıń haqıyqıy sóz ustası ekenligin jarıqqa shıǵarıwshı til qurallarınan poetikalıq, stillik jaqtan qanday dárejede qollanılganın hár tárepleme tallawǵa háreket etilgenligi onıń áhmiyetligin kórsetedi.

T. Mátmuratov shıǵarmalarında qollanılgan atlıq hám kelbetlikler arqalı qaraqalpaq milliy tili ózgesheliklerin ózinde sáwlelendirgenligi, olardıń stilistikalıq ózgeshelikler óziniń kórkemligi menen ajıralıp turadı. Sonıń menen birge shıǵarmalarınń tili basqa jazıwshı shayırlardıń shıǵarmalarına salıstırǵanda bay hám ráń-báreńligi menen ajıralıwı sıyaqlı máseleler sóz etiledi. Shıǵarmalarında qollanılgan atlıq hám kelbetlikler morfologiyalıq belgisi boyınsha ózgermeytuǵın sóz shaqabı, al mánisi jaǵınan adamnıń sóylew waqtındaǵı hár qıylı tańlanıw, ókiniw, quwanıw yamasa shadlanıw, buyırıw, turmıs-salt hám taǵı basqa hár qıylı sezimlerin bildiredi.

Ádebiyatlardıń tallanıwı.

Atlıq hám kelbetlikler shártli túrde ayırım sóz shaqabı retinde qaralǵan menen basqa mánili sóz shaqaplarınan ajıralıp turadı.

Atlıq hám kelbetlik sóz shaqapları ózgeshe belgilerge iye: Atlıq hám kelbetlikler belgili bir leksikalıq mánidegi túsinikke iye boladı. Olar ataw, sıpatlawdan basqa adamnıń qanday da bir sezim arqalı payda bolǵan emocionallıq mánidegi sózdiń atamasın da bildiredi. Atlıq hám kelbetlikler óziniń fonetikalıq qubılıwları menen basqa sóz shaqaplarınan ajıralıp turadı. Dawıslı hám dawıssızlardıń hár qıylı ózgeshelikleri, ǵápte ayılatuǵın pikirge ótkirililik, tásirlik sezimdi bildiriwge xızmet etedi. Morfologiyalıq jaqtan olar óziniń tiykarǵı leksikalıq mánisinde qollanılganda sóz túrlendiriwshı affiksler menen ózgeredi. Sonday-aq, óziniń sóz jasawshı affikslerine iye. [Házirgi qaraqalpaq ádebiy tiliniń grammatikası].¹ Olar ǵáptiń ulıwma mazmunınan tiyisli bolǵanlıqtan ayırıqsha stillik intonaciya menen ayıladı, sonlıqtan da, ǵáptegi

¹ Хәзирги қарақалпақ әдебий тилинің грамматикасы. Синтаксис. –Нөкіс: Билим, 1992. –Б.224-245.

basqa gáp aǵzaları menen sintaksislik baylanısqa túsedı, belgili bir sorawǵa juwap beredi, óz aldına gáp aǵzası bola aladı. Sintaksislik xızmeti jaǵınan atlıq hám kelbetlikler ayrıqsha gáp aǵzası bolıp, gáp ishinde hár qıylı aǵzalar wazıypalarında, sonday-aq sóz-gáp formalarında qollanılatuǵın kóriwge boladı. [M. Dáwletov. Házirgi qaraqalpaq tilinde qospalanǵan jay gápler].²

Solay etip, qaraqalpaq tilinde atlıq hám kelbetlikler sóz shaqaplarınıń bóliniwi boyınsha mánili sózler toparına kiretuǵın sóz shaqaplarınıń ayrıqsha túrin quraydı. Olardıń qollanıw múmkinshiligi keń bolıp, biz turmısımızda, kewil-keshirmelerimizdi bildiriw ushın olardan jiyi paydalanamız.

Atlıq hám kelbetliklerdiń izertleniw jaǵdayların házirgi til bilimi materialları tiykarında qollanıw ózgesheliklerin anıqlaw maqsetinde izertlewshilerdiń miynetlerine názer awdaramız. T. Mátmuratovtıń toplamları jariq kóriwden- aq ádebiyat sinshıları tárepinen tárezige salınıp pikirler bildirile basladı. Mısalı, I. Karimovtıń 1981-jılı jariq kórgen «Arzıwlar shámeni» toplamı haqqında Ámiwdárya jurnalınıń 1982-jılǵı II sanında, sonday-aq, professor K. Mambetovtıń «Shayırdıń ashılısıwı» (Ámiwdárya 10-1982), «Shayır hám dáwir talabı» (Ámiwdárya 2-1982), T. Mambetniyazovtıń usı toplam haqqında 1983-jıl 10-sanında «Kewil tarları» atlı retsenziyalıq, 1987-jılǵı Ámiwdár`ya jurnalınıń № 7-sanında T. Mátmuratovtıń jańa toplamı tuwralı maqalaları járiyalandı. Akademik M. Nurmuxamedov óziniń «Karakalpaks kaya poeziya» atlı kitabında: «T. Mátmuratovtıń poeziyası arnawlı izertlewge turarlıq poeziya», -dep kórsetedi. T. Mátmuratovtıń lirikasınıń kórkemlik hám janrlıq ózgeshelikleri tematikalıq ideyalıq ózgeshelikleri boyınsha ilimpaz E. Eshniyazova 2001-jılı kandidatlıq dissertatsiyasını tabıslı qorǵap shıqtı.

Ulıwma til ilimi izertlewlerinde sóz semantikasına, sóz mánisine baylanıslı oǵada áhmiyetli mashqalalar boyınsha ilimiy jaqtan búgingi kúnde kóp sanlı monografiyalıq miynetler, toplamlar, ilimiy maqalalar, qollanbalar hám taǵı basqa da jumıslardıń dóretilip, olar lingvopoetika iliminiń jetiskenliklerin belgili dárejede bayıtıp kelmekte. Ayırımlarına, atap aytqanda temaǵa tikkeley baylanıslı, jumıstı jazıwda kóbirek paydalanǵan Sh. Ballıdıń, R. A. Budagovtıń, A. A. Reformatskiydiń, V. V. Vinogradovtıń, G. O. Vinokurdıń, A. I. Gvozdevtıń, Yu. S. Stepanovtıń, L. A. Bulaxovskiidiń, A. I. Efimovtıń miynetlerin ayrıqsha atap, belgili dárejede sóz etiwdi orınlı. Túrkiy tilde kórkem shıǵarmanıń tilinde til baylıqlarınıń, sóz óneriniń, súwretlew qurallarınıń biri qatarında sózlerdiń awısqa mániler sıpatında stillik

² Дәулетов М. Хәзирги қарақалпақ тилинде қоспаланған жай гәплер. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1972. – Б.270-279.

qollanılıw ózgesheliklerin jeke til materiallarınıń tiykarında úyreniwge belgili dárejede dıqqat awdarılıp kiyatır. Mısalı, qaraqalpaq tili iliminde kórkem shıǵarmanıń tili haqqındaǵı máseleler arnawlı monografıyalıq izertlewlerdiń, kandidatlıq hám doktorlıq dissertatsiyalardıń obektleri sıpatında lingvistikalıq kórqarastan izertlenilip, ilimiy nátiyjeleri tyurkologiya ilimin bayıtıwda sebepshi bolıp atır. (Аширбаев С. Структурно-семантическое особенности простого предложения в прозаических произведениях Алишер Навои, докт.дис. Т., 1990).³

Olarda kórkem ádebiyat tili, sózlerdiń funktsional qollanılıwında ayrıqsha tarmaqlarınıń biri retinde ózine tán leksikalıq-semantikalıq, grammatikalıq, lingvopoetikalıq jaqtan ózgeeshelikleri menen sıpatlanadı. Kórkem shıǵarmada til birlikleriniń tildiń lingvopoetikalıq quralları sıpatında estetikalıq talaplarǵa sáykes tańlap qollanılıw jaǵdayları ulıwma, sonday-aq belgili bir ádebiy shıǵarmalardıń bazasında úyrenilip, stillik qollanılıwı boyınsha ilimiy talqıǵa alınadı. Iimpaz E. Berdimuratovtıń pikiri boyınsha - awızeki hám jazba sóylew stilleri, sheshenlik hám sóylesiw, rásmiy hújjetler hám diplomatiyalıq pikir alısıwlar, proza yamasa poeziyanıń tili-bulardıń barlıǵı da ózine tán til quralların hám usılların talap etedi. Kópshilik jaǵdayda tildiń solarǵa baylanıslı ózgeshelikleri ámelde esapqa alına bermeydi⁴, -dep atap ótedi. (E. Berdimuratov. Házirgi qaraqalpaq tili. Leksikologiya. Nókis, 1994, 9-бет.)

Qaraqalpaq tilinde A. Bekbergenovtıń «Qaraqalpaq tiliniń stilistikası» atlı miynetinde atlıq hám kelbetliklerdiń stillik xızmetleri awızeki sóylew waqtında intonaciyaǵa baylanıslı hár qıylı stillik xızmetlerde keliwi hám emociyanıń kúshli bolatuǵınlıǵı haqqında qısqasha bolsa da aytıp ótken. (Бекбергенов А. Қарақалпақ тилинің стилистикасы. – Нөкис: 1990.)⁵

1994-jılı shıqqan qaraqalpaq tiliniń grammatikası atlı akademiyalıq miynette atlıq hám kelbetlikler boyınsha bir qatar jańa pikirler mısallar menen berilgen hám sıpatlangaan. (Хэзирги қарақалпақ әдебий тилинің грамматикасы. Сөз жасалыў хэм морфология. – Нөкис: Билим. 1994.)⁶ Ушwmalastırıp aytqanda, atlıq hám kelbetlikler tuwralı bunnan da basqa hár túrli ilimiy aspektlerde úyrenilip, pikirler bildirilgen.

Izertlew metodologiyası.

³ Аширбаев С. Структурно-семантическое особенности простого предложения в прозаических произведениях Алишер Навои, докт.дис. Т., 1990.

⁴ E. Berdimuratov. Házirgi qaraqalpaq tili. Leksikologiya. Nókis, 1994, 9-бет.

⁵ Бекбергенов А. Қарақалпақ тилинің стилистикасы. – Нөкис: 1990.

⁶ Хэзирги қарақалпақ әдебий тилинің грамматикасы. Сөз жасалыў хэм морфология. – Нөкис: Билим. 1994.

Maqalaning metodologiyaliq tiykarin lingvistikaning poetika, stilistika, filosofiyaning forma ham mazmunini, sebep ham aqibet, uliwmalıq-jekkelik kategoriyaları quraydı. Tiykarinan lingvopoetikalıq jaqtan tillik qurallar, stillik ham salıstırıw arqalı tallaw usullarınan keń paydalanıw názerde tutıladı. Jaqlawğa alıp shıgılıp atırğan tiykarı jaǵdaylar. T. Mátmuratov dóretpelerinde sóz ham onıń mánileri, sonıń ishinde aóz shaqaplarınıń kópshilik jaǵdaylarda konnotativlik qásiyetke iye bolıp keliwi menen ajırılıp turadı. Shayır kórkem stilge tán atlıq ham kelbetlik sózlerdi olardıń mánilik tereń sezgen halda qollanıw menen birge, olardıń lingvopoetikalıq qásiyetlerinen de sheberlik penen paydalanǵanlıǵın kórsetiw. Shayır dóretywshiliginde atawısın sóz shaqaplarınıń ham súǵretlew qurallarınıń poeziya yamasa stilistika talabı ttiukarında dóretywshilik penen qollanǵanlıǵı, insan qálbine kórkem obrazlılıq arqalı tásiiri qusaǵan qásiyetlerdi támiyinlegenligi belgilewden ibarat. Xalıq awızeki tili menen ádebiy tildegi awıspalı mánili sóz oynılarınıń ayırımlarınıń ekspressiv-emociynal boyawlar tásirsheńligin kúsheytkenligi, olardıń súwretlew ham obrazlılıqtı dóretyw maqsetinde xızmet etkenligin kórsetiw.

Shayır T. Mátmuratov dóretpeleriniń házirgi tilimiz imkániyatların, onıń názik mánilik tásirsheńlik táreplerin, yaǵnıy sózdi orınlı ham sheber qollanıw, sózden jana mánilikke iye birliklerdi payda etiw, xalıq tilinen dóretywshilik penen paydalanıw ham basqa da sóz oynıları arqalı onıń dóretpelerinde óz kórinisin tapqanlıǵı, yaǵnıy shayır dóretywshiliginde jańa sóz mánileriniń payda etilgenligi, obrazlılıqtı ayırıqsha dóretywshilik penen támiyinlegenligin belgilew. Lingvistikalıq poetikaning bir qatar mashqalalarına tán bolǵan juwmaqlarımız, kelesi waqıtları bul tarawdajumıs alıp baratuǵın izertlewshiler ushın belgili dárejede jol jobalar beriwi múmkin. Kórkem shıǵarmanıń stiylik poetikalıq tillik birlikte úyreniliwi kórkem shıǵarmanıń talqılanıwında jańasha baǵdardıń qalıplesiwi ham jetilisip barıwına járdemi tiyedi. Kórkem shıǵarma tilin lingvopoetikalıq aspektte isertlewler tilimizdiń sóz baylıqlarınıń támiyinleniwine tiyisli bir qansha ilimiy jańalıqlar alıp keliw, shayır dóretpelerinde onıń poetikalıq rawajlanıwınıń ózine tán tárepleri tuwralı juwmaqlar shıǵarıw múmkinshiligini jaratadı. Sonıń menen birge házirgi qaraqalpaq ádebiy tiliniń taǵıda mánilik jaqtan bayıwına xızmet etedi.

Analiz ham nátiyjeler.

Til iliminde, sonıń ishinde qaraqalpaq tilinde atlıqlardıń atlıq tárizde qollanıw, mánilik bay sózlerdiámeliy jaqtan poeziya tilinde paydalanıwdıń ózgeshe bir túr retinde, semantikalıq máni birligi sıpatında bahalanadı. Atlıq sózler kórkem sóz ustasınıń sheberligine baylanıslı jańasha tásirlilikni payda etip qalıplese, dóretpeniń

sapalıq dárejesiniń artıwında xızmet etedi hám til baylıqlarınıńúlken bir toparın payda etip, troplardıń ishinde ayırıqsha orındı iyeleydi.

Atlıq sózler stillik maqsetlerde til iliminde kóp ónimli qollanıladı. Ásirese olar ayırıqsha bir pikir bildiriwde, sózdiń tásir etiw kúshi arqalı emociyanı kúsheytiwde, sezimtalıqtı oyatıwda maqsetli qollanılıwı arqalı birinshiden sózdiń mánilik kúshin arttırsa, ekinshiden sózdiń stillik qollanılıw órisin keńeytedi. Atlıq sózlerdi stillik maqsetlerde sheber paydalanıw sózlerdi ustalıq penen qollanıwshı sóz sheberleriniń úlesine tiyisli. Bunda kórkem sóz sheberi T. Mátmuratov dóretpelerinen mısallar keltirsek, onda tuwılğan jerge muhabbat, ayralıq hám el jurt haqqındaǵı, basqa da ishki sezimlerdi beriwde onıń atlıq sózlerge bay qosıqlari itibarǵa ilaylıq.

Aq kókirek bolsa hár adam,
Sumlıq bolmas aqıl-oyında,
Ayır meni ótirik - jaladan,
Hadallıqtan meni ayırma...
Ayır meni jalğan doslardan,
Hadal doslarımnan ayırma...

Onıń hár qıylı mazmundaǵı qosıqlarında ádep-ikramlılıq úlgileri, insaniylyq, adamgershilik paziyletleri awıspalı mániler arqalı tereń emociyonallıq awıspalı máni ózgesheligin berip súwretlegenin kóremiz.

Men shayıрман, sonlıqtan da men,
Ortasına urdım jábirdiń,
Saqpan da men, palaqpan da men,
Jer awırsa, men de awırdım.

Kelbetlik sózlerdi stillik maqsetlerde sheber paydalanıw sózlerdi ustalıq penen qollanıwshı sóz sheberleriniń úlesine tiyisli. Shayırdıń kórkem dóretpelerinen mısallar keltirsek, onda tuwılğan jerge muhabbat, ayralıq hám el jurt haqqındaǵı, basqa da ishki sezimlerdi beriwde onıń atlıq sózlerge bay qosıqlari itibarǵa ilaylıq. Onıń hár qıylı mazmundaǵı qosıqlarında ádep-ikramlılıq úlgileri, insaniylyq, adamgershilik paziyletleri awıspalı mániler arqalı tereń emociyonallıq awıspalı máni ózgesheligin berip súwretlegenin kóremiz. Misalı, onıń mına qosıǵında:

Jer beti dónedi jasılǵa,
Sayada sayraydı qumırı,
Júredi quwanış qasımda,
Jaylawda padanıń dúbiri.

Misallar keltirilgen qatarlarda stillik jaqтан sózdiń mánisin bórttirip, onıń qúdiretin ekspressivlik-emocionallıq kúshke aylandırǵan hám kelbetliklerdi payda etken.. Al endi mına qatarlardı talqılap kórsek:

Kewilińde móldir bulaq aǵısı,
Dawısıńda muzıkanıń naǵıshı,
Kórkińde báhardıń lázzet baǵıshı,
Seniń hár kelgeniń báhár kelgendeı.

Júrisiń jánnetdur, óziń biyazar,
Sen kelseń kewilim bolar lalazar,
Sezim shámenleri jaynap gúl ashar,
Seniń hár kelgeniń báhár kelgendeı.

Poetikalıq dizbeklerde shayır qaraqalpaq dástansılıǵındaǵı sıyaqlı obrazlı tilek tilep turatuǵınlıǵı, ar-namıs ushın tırısatuǵınlıǵın maqtanış etip, kelbetliklerdi payda etip túsindirgen. Poetikalıq dóretpelerde kórkem sóz sheberiniń dóretywshilik izleniwleri, sóz saplaw tapqırlıǵı menen ustalıǵı sheshiwshi rol atqaradı. Onda shayırdıń kórkem suwretlewdegi originallıǵı, navatorlıǵı, batırlıǵı qusaǵan poetikalıq sapalar qalıpleseı. Hár qanday poetikalıq shıǵarmada oqıwshıǵa dárhal seziletuǵın originallılıq janalıq, navatorlıq – mine shayır poeziyasınıń bahalılıǵın anıqlawshı sol belgilerdiń dál kórinisleri arqalı ǵana payda boladı. Onda poetikalıq tildiń ornı ayırıqsha esaplanıladı.

Juwmaq.

Qaraqalpaq poeziyası erte dáwirlerden baslap aq óziniń óshpes tariyxına, tillik materiýallarına bay bolıp, ádebiyatımızdiń hár bir kórkem sóz sheberi óz múmkinshiligi, jeke stili tiykarında ózine tán bolǵan dóretywshiligine iye.

Sóz sheberleri óziniń dóretywshilik ustaxanasında xalqımızdiń ásirler dawamında jámlengen sóz baylıǵına súenip, birneshe tomlıq folklorı hám milliy ádebiyatınan azıqlanıp, sózlerdi poetikalıq jilwalandıırıwda, solay etip, ekspressivlikti payda etiw imkániyatlarına erisedi, iye boladı.

Qaraqalpaqstan xalıq shayırı T. Mátmuratovtıń jaslayınan aq xalıq itibarına túsiwi, xalıq ardaqlaǵan kórkem sóz ustası bolıw dárejesine jetiwinińde onıń xalıq dóretywshiligine sadıq bolıwında, zamanlas sóz sheberleriniń dáretywshilik mekteplerinen bilim alıwında dep túsiniwge boladı.

T. Mátmuratovtıń kórkem dóretywshiligi tek ǵana qaraqalpaq ádebiyatında ǵana emes, al pútkil Orta Aziya ádebiyatında da ózine tán salmaǵına iye shayır.

Alıp barılğan ilimiy jumısımızda shayırdıń dóretiwshiliginde xalıqtıń bay kórkem gáziynesinen sóz tańlawda ózine tán bolğan shayırdıń sheberligi, onıń haqıyqıy sóz ustası ekenligin jariqqa shıǵarıwshı til qurallarınan poetikalıq, stillik jaqtan qanday dárejede qollanılğanın hár tárepleme tallawǵa háreket etilgenligi onıń áhmiyetligin kórsetedi.

T.Mátmuratovtıń dóretken poeziyasınıń kórkem tiliniń ózine tán tárepleri, til qurallarınan paydalanıw sheberlikleri baslı maqsetbolıp tabıladı. lingvopoetikalıq jaqtan analizley otırıp, shayır tiliniń kórkemlew qurallardan, stilistikalıq figuralardan paydalanıwdaǵı sheberligi, ulıwma til baylıqların qollanıwdaǵı ózine tán ózgesheliklerin úyreniw arqalı qaraqalpaq ádebiy tiliniń rawajlanıwındaǵı ornı anıqlandı. T. Mátmuratovtıń poeziyası tilin lingvopoetikalıq jaqtan úyreniwdiń maqsetin belgilep alınıdı. Shayır dóretiwshiliginiń, sonıń ishinde onıń poetikalıq shıǵarmasınıń qaraqalpaq tili ilminde úyreniliw barısın ilimiy jaqtan bahalandı. Shayır dóretiwshiliginiń leksikalıq-semantikalıq ózine tán qásiyetlerin lingvopoetika menen baylanıslı túrde analizlendi. Dóretpelerindegi konnotativlik mánini jariqqa shıǵarıwshı stilistikalıq qurallardı lingvopoetikalıq tárepten tallandı. Shayır dóretpelerindegi til qurallarınıń qollanıwı, olardan paydalanıw sheberligin hám shayırdıń ózine tán táreplerin ashıp berildi. Qaraqalpaq ádebiy tilin rawajlandırıwda shayırdıń tutqan ornın, onıń qaraqalpaq tiline, til baylıqlarınan paydalanıw barısındaǵı ózine tán sheberlik ashıp berildi. T. Mátmuratov dóretiwshiliginiń tillik baylıqlarınan paydalanıw, kórkemligin úyreniy barısında júzege kelgen tómendegi ilimiy- teoriyalıq, hám ámeliy nátiyjelerdi qaraqalpaq lingvistikası ushın bolğan áhmiyetin jańalıq sıpatında kórsetip ótildi. T. Mátmuratov dóretpeleriniń lingvistikalıq tárepleriniń úyreniliwinde birinshi ret xronologikalıq tárizde analizlendi hám basqa da shayırlar dóretpeleri tili menen tipologiyalıq jaqtan salıstırılıp úyrenildi. T. Mátmuratov dóretpeleriniń kórkemligine tillik ózgesheliklerine pikir bildirilgen barlıq ilimpazlardıń pikirleri haqqındaǵı maqala, monografiyalar hám basqa da ilimiy miynetler toplandı, úyrenildi hám olardıń bibliografiyası dúzildi. T. Mátmuratov dóretpeleriniń lingvopoetikalıq tillik qásiyetlerin lingvistika páni kóleminde úyreniwdiń abzallığı hám áhmiyeti barısında ilimiy tiykarlangan halda pikirler bildirildi, juwnaqlar shıǵarıldı hám usınıslar bildirildi. T. Mátmuratov dóretpeleri tilinde qollanılğan aatlıq hám kelbetliklerdiń mánilik tábiyatına súyene otırıp, olarǵa jańasha ilimiy jaqtan sın berildi. Temaǵa baylanıslı qollanılğan atamalarǵa belgili dárejede minásebet bildirilip, ilimiy jaqtan tiykarlangan atamalar usınıs etildi.

Paydalanilgan ádebiyatlar

1. Ҳазирги қарақалпақ әдебий тилинің грамматикасы. Синтаксис. –Нөкис: Билим, 1992. –Б.224-245.
2. Дәўлетов М. Ҳазирги қарақалпақ тилинде қоспаланған жай гәплер. –Нөкис: Қарақалпақстан, 1972. –Б.270-279.
3. Аширбаев С. Структурно-семантическое особенности простого предложения в прозаических произведениях Алишер Навои, докт.дис. Т., 1990.
4. E. Berdimuratov. Házirgi qaraqalpaq tili. Leksikologiya. Nókis, 1994, 9-бет.
5. Бекбергенов А. Қарақалпақ тилинің стилистикасы. – Нөкис: 1990.
6. Ҳазирги қарақалпақ әдебий тилинің грамматикасы. Сөз жасалыў хәм морфология. – Нөкис: Билим. 1994.
7. Т. Мátmuratov. Таñламалы shíǵarmaları. Juldızlar janar N., 1984.

